

Қ. Н. Абуғалиев, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының Ғылыми-зерттеу институтының Ішкі істер органдарының қызметін реттейтін заңнаманы зерттеу және мониторингтеу мәселелері бойынша орталығының аға ғылыми қызметкері, филология ғылымдарының кандидаты, полиция подполковнигі

Жалдау бойынша жасалған адам өлтірудің қылмыстық құқықтық ерекшеліктері

Аннотация. Мақалада жалдау бойынша адам өлтірудің қылмыстық құқықтық ерекшеліктері қарастырылған. Жүргізілген зерттеудің нәтижесінде автор қылмыстық құқық бұзушылықтың аталған түрі үшін жауапкершілікті қарастыратын жеке дербес бапты Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексіне енгізуді ұсынады.

Түйін сөздер: Қылмыстық кодекс, қылмыстық заңнама, адам өлтіру, пайдакүнемдік, жалдау.

Пайдакүнемдікпен адам өлтірудің көптеген түрлерінің бірі — «тапсырыспен» адам өлтіру деген айдармен белгілі болған жалдау бойынша адам өлтіру болып табылады.

1997 жылғы Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодекстен орын алып, кейін 2014 жылғы Қылмыстық кодексте сақталып қалған адам өлтірудің бұл түрінің өзіне тән ерекшелігі бар. Яғни пайдакүнемдік ниеттен болатын классикалық адам өлтіруден айырмашылығы сонда, мұнда іс жүзінде бір қатысушы ғана, ол — орындаушы, ал ұйымдастырушы материалдық шығынды мойнына алады.

Осыған орай, заң әдебиеттерінде жүргізілген талдауларға сүйенсек, жалдау бойынша адам өлтірудің міндетті қозғаушы себебі — пайдакүнемдіктің болуы турасында әркілы көзқарастардың қалыптасқанына көзіміз жетті. Мәселен, ғалым заңгерлердің бір қатары жалдау бойынша адам өлтірудің міндетті белгісі пайдакүнемдік себеп болып табылады деп санайды¹. Басқаларының пікірінше, жалдау бойынша адам өлтіру кезінде себептің басқа да бағыттары болуы, әрі оның өзіндік өзгешелігі де болуы мүмкін².

Шындығында, осы құрамның бірқатар жағдайларында басқаның көмегімен адам өлтіру пайдакүнемдікпен байланыспауы да мүмкін. Мұндай адам өлтірулер материалдық пайда табуға бағытталмай-ақ жасалуы да мүмкін. Мысалы, жеке күзет құрылымының күзетшісі мұны «қызметтік міндетім» деп ұғынып немесе пікірлес болу себептерін басшылыққа ала отырып, ешқандай материалдық сыйақы алмастан, бақталас бәсекелесін жою туралы бастығының бұйрығын орындайды. Дегенмен, осы аталған сыртқы көріністерді есепке алмағанда, бәрібір пайдакүнемдік мүдденің жасырын да болса, барын аңғаруға болады. Мәселен, жұмыс орнын сақтап қалу, адам өлтіруші жұмыс істейтін ұйымға пайда келтіру және т. с. с. Осыған орай, біз, жалдау бойынша адам өлтіруді пайдакүнемдікпен адам өлтіруге жатқызуға болады деген көзқарасты бөлісеміз.

Қазіргі қолданыстағы 2014 жылғы Қазақстан Республикасы ҚК жалдау бойынша адам өлтіргені үшін қылмыстық жауапкершіліктің сақталуы қылмыстық құқық бұзушылықтың бұл түріне деген мемлекет тарапынан қадала назар аударылғанын куәландырады. Алайда осы мәселені қарастыру кезінде жалдау бойынша адам өлтіргені үшін жауапкершілікті көздейтін Қазақстан Республикасының ҚК нормаларының құрылымдарын жетілдіру мүмкіндіктері, біздің көзқарасымызша, толық көлемде қоданылмаған.

Біріншіден, «пайдакүнемдік ниет, жалдау, шабуылдау, бопсалау және қарақшылық» (Қазақстан Республикасының ҚК 99-б. 2-б, 8-т.) деген ұғымдарды бірыңғай қолданыста біріктіруді толығымен сәтті деуге келмейді. Бәрінен бұрын, заңнаманың жалдамалы адам өлтіруді шабуылдау, бопсалау және қарақшылыққа қатысты бір тәртіпте қарастыруы аса түсінікті емес. Сондай-ақ жалдамалы адам өлтіру мен пайдакүнемдік ниетпен адам өлтірудің арақатынасы да көптеген сұрақтар тудырады. Әлбетте, жалдамалы адам өлтірудің сипаты тәжірибеге қарамастан, пайдакүнемдік бағытты (тіпті болмағанда

жалдамалы адам өлтіруді орындаушы, және мұны құқық танушылар арасында жалпы қабылданған пікір деп айтуға болады, әрі тек пайдакүнемдік ниетпен болады) аңғартады.

Жалдау бойынша адам өлтіруге айдап салушы да (тапсырыс беруші) пайдакүнемдік жағынан келгенде ақша алуды ғана емес, сондай-ақ қандай да бір материалдық пайданы, дұрысын айтқанда, қалайда пайдакүнемдік мақсатты алға қояды.

Жалдау бойынша адам өлтірудің заңнамалық құрылымы практикада көп жағдайда адам өлтіруге тапсырыс беруші мен оны орындаушы әрекеттерін «қарапайым» адам өлімі ретінде жасыруға тырысатын оқиғалар кездесетіндіктен, жасалған қылмысты дұрыс саралауға қатысты біршама проблемалық жайттардың туындайтыны хақ. Әлбетте, жалдау бойынша адам өлтірудегі орындаушыға жасаған қылмысын кәдімгі адам өлімі ретінде жасыру пайдалырақ, себебі бұл жағдайда саралаушы белгілері болмағандықтан, тағайындалатын жаза да мейлінше жеңілдеу болады.

Бұдан басқа, жалдау бойынша адам өлтірудің орындаушылары тапсырыс берушілердің алдында қорқу салдарынан (әсіресе, тапсырыс беруші қылмыстық қауымның бірін басқаратын қылмыс әлеміндегі әйгілі адам болса), сонымен қатар жасаған қылмысы үшін төленетін қомақты қаржылай сыйақы, төлем жайында тергеуде және сотта айтылмас үшін олардың есімдерін жасырады.

Сондықтан да, жалдау бойынша адам өлтіру Қазақстан Республикасы ҚК 99-б., 2-б., 8-тармағының шегінен шығады, себебі ол мұнда көзделген басқа саралаушы белгілермен мейлінше жанама қатыстылықта болады. Сонымен, біріншіден, жалдау бойынша адам өлтірудің айрықша белгісі — қылмыстың өзіндік қатысушысының, яғни тапсырыс берушінің болуы. Екіншіден, орындаушының рөлі де мейлінше қызық, себебі «мұнда тұрған ештеңе жоқ қой, бұл тек жұмыс қой» деген оймен, бейтараптық танытып, өзінің құрбанына баюдың құралы ретінде қарайтын басқа қылмыскердің табылуы неғайбіл. Үшіншіден, тапсырыс беруші мен орындаушының арасындағы жалдауға қатысты қарым-қатынас ерекше белгілерді иеленеді. Кейде, сол адаммен «жұмыс істеу мүмкін емес» деген бастықтың сөзі қылмыс жасау туралы бұйрық ретінде қабылданады. Төртіншіден, тапсырыспен адам өлтіруді орындаушы жалдаушыдан сыйақы алады, осы жерде ұрып-соғумен, қорқытып алумен және қарақшылықпен ұштасқан пайдакүнемдік ниетпен адам өлтіру жағдайларында ақшалай сыйақы төлейтіндей қаржыгердің болмауынан бірге орындаушының ортақ әрекеттерінің арқасында пайдакүнемдік мақсатқа қол жеткізіледі. Мәселен, олардың әрекеттері белгілі құндылықтардан тұратын олжа табудың кепілі болып қалмақ.

Демек, жалдау бойынша адам өлтіру адам өлтірудің басқа түрлерінен негізінде айрықшаланады, себебі ол тапсырыс беруші мен құрбан арасындағы өзара қарам-қатынастар қызықтырмайтын, тек өзінің бас пайдасын ғана ойлайтын арнайы жалданған «бейтарап» адаммен жүзеге асырылады. Басқаша айтқанда, орындаушының рөлі жалдау бойынша адам өлтірудің айтарлықтай өзіндік ерекшелігін айқындайтындай ерекше белгіден тұратынын мойындамасқа амал жоқ.

Баяндалғандардың негізінде, қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне жалдау бойынша адам өлтіргені үшін жауапкершілікті көздейтін дербес бапты толықтыру ретінде дайындау және қабылдау қажеттілігі туындағаны жайында қортынды жасауға болады. Мұндағы қажеттіліктер төмендегідей мән-жайлармен негізделеді:

- 1) пайдакүнемдік ниетпен, қарақшылықпен, қорқытып алумен ұштасқан адам өлтіргені үшін жауапкершілікті жалдау бойынша адам өлтіруден бөліп қарастыру қажеттілігі;
- 2) тапсырыс беруші мен орындаушының рөлін мейлінше нақты анықтау қажеттілігі;
- 3) проблеманың криминологиялық және жалпы сақтандыру проблемаларын айқындау өзектілігі, өйткені Қазақстан Республикасы ҚК 99-б., 2-б., 8-тармағындағы жалдау бойынша адам өлтіру басқа саралаушы жағдайлардың арасында нақты емес, көмескі, «көзге түспейді» деп айтуға болады.

Түйіндей келе, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексіне жалдамалы адам өлтіруді жасағаны үшін жауапкершілікті белгілейтін жаңа бапты енгізу туралы мәселені

қарастыру мақсатқа лайықтырақ болар еді. Бұл Қазақстан Республикасы ҚК 99-1-бабы болып төмендегідей редакцияда көрініс табар еді:

99-1-бап. Жалдау бойынша адам өлтіру

1. Жалдау бойынша адам өлтіру, –

сегіз жылдан жиырма жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға не өмір бойына бас бостандығынан айыруға жазаланады.

2. Көптеген адамдардың өміріне қауіпті тәсілмен не болмаса бұл адам өлтіруді бақытсыз жағдаймен немесе басқа қылмыстармен жасыру тәсілімен екі немесе одан да көп адамдар жасаған жалдау бойынша адам өлтіру, –

он бес жылдан жиырма жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға не өмір бойына бас бостандығынан айыруға жазаланады.

Біздің ұсынымызды сұралғандардың 89 % қолдағанын айта кету керек.

Көрсетілген Қазақстан Республикасы ҚК 99-1-редакциясын ұсына отырып, төмендегі жайттарды ескерген жөн:

1) бұл жаңа енгізімнің мақсаты қоғам назарын жалдамалы адам өлтіруге аударудан тұрады; 2) жасалған жалдамалы адам өлтіруді басқа қылмыспен жасыруға тырысқан қылмыскерлерге әсер ететін жазалау шараларын күшейту керек.

ⁱ Уголовное право Республики Казахстан. Особенная часть: Курс лекций. Кн. 1 / Под общ. ред. И. Ш. Борчашвили. — Алматы, 2006. — С. 76.

ⁱⁱ Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. Генерального прокурора РФ Ю. И. Скуратова и Председателя Верховного Суда РФ В. М. Лебедева. — М., 1996. — С. 231.

Резюме

В работе рассматриваются уголовно-правовые особенности убийств, совершенных по найму. В результате проведенного исследования автор предлагает ввести в УК РК самостоятельную статью, предусматривающую ответственность за данный вид уголовного правонарушения.

Resume

The paper deals with criminal law especially the murders made on hiring. The study author suggests to introduce a separate article of the Criminal Code, envisaging responsibility for this kind of criminal offense.